

© Editura EIKON

București, Str. Smochinului nr. 8, sector 1,
cod poștal 031310, România

Difuzare / distribuție carte: tel/fax: 021 348 14 74
mobil: 0733 131 145, 0728 084 802
e-mail: difuzare@edituraeikon.ro

Redacția: tel: 021 348 14 74
mobil: 0728 084 802, 0733 131 145
e-mail: contact@edituraeikon.ro
web: www.edituraeikon.ro

Editura Eikon este acreditată de Consiliul Național
al Cercetării Științifice din Învățământul Superior (CNCSIS)

Descrierea CIP este disponibilă la Biblioteca Națională a României

ISBN: 978-606-711-730-1

Tehnoredactor: Mihăiță Stroe

Editor: Valentin Ajder

ACADEMIA ROMÂNĂ – FILIALA IAȘI
CENTRUL DE ISTORIE ȘI CIVILIZAȚIE EUROPEANĂ

STELA CHEPTEA SILVIU B. MOLDOVAN

(coordonatori)

CONSECINȚE ALE CELUI DE AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL ÎN SPAȚIUL ROMÂNESC

E I K O N

București, 2017

Cuprins

<i>Cuvânt înainte</i> (Silviu B. Moldovan)	11
<i>Abrevieri</i>	14
Alexandru AIOANEI <i>Vine frontul! Starea de spirit a populației din Basarabia, Bucovina și Nordul Moldovei în primele luni ale anului 1944</i>	17
Valentin ARAPU <i>Satul basarabean în condițiile de război și pace (1944-1947): Cazul satului Scăieni, județul Soroca</i>	35
Dumitru LISNIC <i>Lagărul de prizonieri 103 și Spitalul Special 3.376 din Bălți</i>	63
Viorel ROȘU <i>Relațiile româno-germane în preajma actului de la 23 august 1944</i>	83
Florian BICHIR <i>Generalul Victor Siminel și evenimentele de la 23 august 1944</i>	103
Marian HARIUC <i>Profilul politic al unui intelectual angajat în anii celui de Al Doilea Război Mondial: cazul Mihai Ralea</i>	119
Carmen CIORNEA <i>Paradoxurile receptării lui Sandu Tudor din anii celui de Al Doilea Război Mondial</i>	141

Prăbușirea dreptei românești și efectele ei: A doua schimbare la față a României. Cazul dramatic al lui Nichifor Crainic 195

Dan LAZĂR
Situația Universității din Iași în primii ani postbelici (1945-1950). Considerații 211

Ionuț NISTOR
Identități sub impactul ideologiilor. Aromânii la finalul celui de-al Doilea Război Mondial și începutul Războiului Rece 223

Mariana S. ȚĂRANU
Represiunile sovietice din R.S.S. Moldovenească reflectate în scrisorile deportaților adresate lui I.V. Stalin 237

Paul NISTOR
Statele Unite ale Americii, Marea Britanie, ordinea mondială postbelică și tentativa României de a accede în Națiunile Unite (1947) 251

Liviu ȚĂRANU
Însemnătatea „lecției maghiare” (1956) pentru conducerea Partidului Muncitoresc Român. Învățăături desprinse și efectele lor în politica internă și externă a României 273

Mariana S. ȚĂRANU
Situația din Basarabia în primul deceniu postbelic (în baza scrisorilor lui Onisim Budacov către Stalin) 289

Adriana CUCIUREANU
Satul românesc după Al Doilea Război Mondial. Între disoluție și adaptare 299

Liliana ROTARU
Implementarea legislației lingvistice în școala superioară. Studiu de caz: Universitatea de Stat din Moldova 343

Cristina PREUTU
România între Est și Vest. Stări de spirit și atitudini la sfârșitul anilor '40 371

Corneliu CIUCANU
Securitatea și exilul românesc anticomunist. Cazul Vintilă Horia 389

Andreea TUZU
Români în exil. Leonid Mămăligă și Cenaclul de la Neuilly 423

Andreea TUZU
Organizații ale exilului cultural românesc postbelic în Franța 443

Cristian SANDACHE
Repere ale naționalismului sârb (1918-2005) 469

Elena-Steluța DINU
Situația farmaciilor doljene la începutul secolului al XX-lea 492

Matthaios RIGKOS
Formarea conștiinței naționale la românii ardeleni în secolul al XVIII-lea 509

Summary

Foreword (Silviu B. Moldovan)	11
List of Abbreviations	14
Alexandru AIOANEI <i>The Front Lines Are Closing In! The State of Mind of the Population of Bessarabia, Bucovina and North Moldavia during the First Months of 1944</i>	17
Valentin ARAPU <i>War and Peace in a Bessarabian Village (1944-1947): The case of Scăieni Village in the Soroca County</i>	35
Dumitru LISNIC <i>The Prison of All Prisons, Camp 103 and the Special Hospital 3376 from Balti</i>	63
Viorel ROȘU <i>The Romanian-German Relations around the Act of August 23, 1944</i>	83
Florian BICHIR <i>General Victor Siminel and the Events of August 23, 1944</i>	103
Marian HARIUC <i>The Political Profile of an Intellectual Figure Actively Employed in the Second World War: Mihai Ralea</i>	119
Carmen CIORNEA <i>Paradoxes of Sandu Tudor's Reception of World War II</i>	141

Marian NENCESCU <i>The Fall of Romania's Straight and Its Effects: The Second Change of Romania's Image: The Dramatic Case of Nichifor Crainic</i>	195
Dan LAZĂR <i>Considerations about The State of University of Iași during the first Post-War Years (1945-1950)</i>	211
Ionuț NISTOR <i>Identities under the Impact of Ideologies. Aromanians at the End of the Second World War and the Beginning of the Cold War</i>	223
Mariana S. ȚĂRANU <i>The Soviet Repression in R.S.S.M. as Reflected in the Letters Addressed to I.V. Stalin by the Deported</i>	237
Paul NISTOR <i>The United States of America, Great Britain, Post-War World Order, and Romania's Attempt to Join the United Nations (1947)</i>	251
Liviu ȚĂRANU <i>The Significance of the Hungarian Lesson" of 1956 for the Leadership of the Romanian Workers' Party. Conclusions and their Effects on Romania's Internal and External Policy</i>	273
Mariana S. ȚĂRANU <i>An Assessment of the Situation in Bessarabia during the first Post-War Decade as Resulting from Onisim Budacov's Letters to Stalin</i>	289
Adriana CUCIUREANU <i>Between Dissolution and Adaptation: The Romanian Village after the Second World War</i>	299

Liliana ROTARU <i>The Implementation of Linguistic Legislation in the Upper School. A Case Study: Moldova State University</i>	343
Cristina PREUTU <i>Romania between East and West. Moods and Attitudes in the Late 1940s</i>	371
Corneliu CIUCANU <i>The Romanian Anticommunist attitude, the Securitate, and the Exile. The Case of Vintila Horia</i>	389
Andreea TUZU <i>Romanians in Exile. Leonid Mamaliga and the Neuilly Cenacle</i>	423
Andreea TUZU <i>Organizations of the post-war Romanian Exile in France</i>	443
Cristian SANDACHE <i>Landmarks of Serbian Nationalism (1918-2005)</i>	469
Elena-Steluța DINU <i>The Situation of Dolj Pharmacies at the Beginning of the Twentieth Century</i>	492
Matthaios RIGKOS <i>Forming National Consciousness of Romanians in Transylvania during the Eighteenth Century</i>	509

Cuvânt înainte

Centrul de Istorie și Civilizație Europeană, înființat în anul 1992 sub egida Academiei Române - Filiala Iași, s-a dorit, de la bun început, nu numai un laborator de cercetare a temelor fundamentale ale istoriei românești și universale (și a celor controversate, deopotrivă), ci și un cadru de dezbatere liberă a acestora. Fără îndoială că personalitatea charismatică a directorului fondator al C.I.C.E., prof. univ. dr. Gheorghe Buzatu, a fost factorul decisiv pentru ca aceste obiective să prindă viață, fapt care a atras colaborarea a numeroși specialiști (consacrați sau în formare, deopotrivă) din țară și din străinătate.

Începând cu toamna anului 2014, C.I.C.E. a reluat tradiția organizării periodice a unor conferințe științifice dedicate istoriei contemporane. Audiența de care s-a bucurat prima manifestare de acest gen ne-a obligat, odată în plus, să extindem proiectul, prin invitarea cât mai multor specialiști, din cele mai diverse centre universitare și de cercetare, să susțină comunicări în cadrul conferințelor propuse de C.I.C.E. Spre bucuria noastră, reacția de acceptare a acestora a fost una masivă, prezența lor la Iași ocazionând numeroase schimburi de idei de cea mai bună calitate profesională și de perfectă decență, inclusiv cu implicarea auditoriului.

Textele incluse în volumul de față sunt, în cvasitotalitatea lor, comunicări susținute în cadrul a două conferințe științifice internaționale organizate la Iași de către C.I.C.E., în 30 octombrie 2015, cu tema „Consecințe ale celui de Al Doilea Război Mondial asupra spațiului românesc” (în cadrul „Zilelor Academice Iașene”), respectiv la 4 martie 2016 (reuniune dedicată, de această dată, împlinirii a 150 de ani de la înființarea Academiei Române). Am adăugat câteva texte care ne-au fost transmise în aceeași perioadă, două din acestea vizând un decupaj temporar mai larg: doamna Elena Steluța Dinu (care nu se află

Abrevieri

- A.C.N.S.A.S. – Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității
 A.M.A.E. – Arhiva Ministerului Afacerilor Externe
 A.M.A.I.R.M. – Arhiva Ministerului Afacerilor Interne al Republicii Moldova
 A.M.B. – Arhiva Municipală din Bălți
 A.M.R. – Arhivele Militare Române
 A.N.I.C. – Arhivele Naționale Istorice Centrale
 A.N.R. – Arhivele Naționale ale României
 A.N.R.M. – Arhiva Națională a Republicii Moldova
 A.R.A. – Academia Româno-Americană de Arte și Științe
 A.S.R.I. – Arhiva Serviciului Român de Informații
 A.S.T.R.A. – Asociația Transilvană pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român
 A.O.S.P.R.M. – Arhiva Organizațiilor Social-Politice din Republica Moldova
 A.R.L.U.S. – Asociația Română pentru Legături cu Uniunea Sovietică
 A.S.R.I. – Arhiva Serviciului Român de Informații
 A.U.S.M. – Arhiva Universității de Stat din Moldova
 Bat. – batalion
 B.B.C. – British Broadcasting Corporation
 Bir. – birou
 B.I.R.E. – Buletinul Informativ al Românilor din Exil
 B.N.D. – Blocul Național Democrat
 B.Of. – Buletinul Oficial
 B.O.R. – Biserica Ortodoxă Română
 C.A.C. – Comisia Aliată de Control
 C.A.P. – Cooperativă Agricolă de Producție
 C.A.E.R. – Consiliul de Ajutor Economic Reciproc
 C.C. – Comitetul Central
 C.F.R. – Căile Ferate Române
 C.I.A. – Central Intelligence Agency

Abrevieri

- C.N.R. – Comitetul Național Român
 C.N.S.A.S. – Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securități
 Col. – colonel
 Cons. de Min. – Consiliul de Miniștri
 D.G.P. – Direcțiunea Generală a Poliției
 D.G.S.P. – Direcția Generală a Securității Poporului
 D.G.S.S. – Direcția Generală a Securității Statului
 D.I.E. – Direcția de Informații Externe
 Div. – divizie
 D.R.S. – Direcția Regională de Securitate
 E.L.A.S. – gherilă comunistă implicată în războiul civil din Grecia (1946-1949)
 F.R.N. – Frontul Renașterii Naționale
 F.R.U.S. – Foreign Relations of the United States
 G.A.C. – Gospodărie Agricolă Colectivă
 H.U. O.S.A. – Hungarian Open Society Archives
 Inf. – infanterie; informații
 I.N.S.T. – Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului
 I.P.S. Sa – Înalt Prea Sfinția Sa
 J.C.S. – Joint Chiefs of Staff
 K.G.B. – Komitet Gosudarstvennoj Bezopasnosti (Comitetul Securității Statului al U.R.S.S.)
 L.A.N.C. – Liga Apărării Național-Creștine
 Locot., lt. – locotenent
 Lt. col. – locotenent-colonel
 M.A.I. – Ministerul Afacerilor Interne
 M.Ap.N. – Ministerul Apărării Naționale
 M.St.M. – Marele Stat Major
 N.A.T.O. – Organizația Tratatului Atlanticului de Nord (North Atlantic Treaty Organization)
 N.K.V.D. – Comisariatul Poporului pentru Afaceri Interne (Narodnii Komissariat Vnutrennih Del), precursor al K.G.B.
 O.K.W. – Oberkommando der Wehrmacht (Comandamentul suprem al armatei germane)
 O.N.U. – Organizația Națiunilor Unite
 O.S.S. – Office of Strategic Services (precursor al C.I.A.)
 P.C.(b.) – Partidul Comunist (bolșevic)
 P.C.M. – Partidul Comunist al Moldovei
 P.C.R. – Partidul Comunist Român

- P.C.U.S. – Partidul Comunist al Uniunii Sovietice
 P.M.R. – Partidul Muncitoresc Român
 P.N.C. – Partidul Național Creștin
 P.N.Ț. – Partidul Național Țărănesc
 P.O.S.D.R.U. – Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane
 R.A.S.S. – Republica Autonomă Sovietică Socialistă
 R.F.G. – Republica Federală Germania
 R.P.R. – Republica Populară Română
 R.S.R. – Republica Socialistă România
 R.S.S.M. – Republica Sovietică Socialistă Moldovenească
 Serg. – sergent
 S.I.E. – Serviciul de Informații Externe
 S.J.A.N. – Serviciul Județean al Arhivelor Naționale
 S.M.T. – Stațiune de Mașini și Tractoare
 S.S.I. – Serviciul Secret (Special) de Informații
 S.U.A. – Statele Unite ale Americii
 T.R. – termen redus
 U.N.S.R. – Uniunea Națională a Studenților din România
 U.R.S.S. – Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste
 U.S.(A.) – United States (of America)
 U.S.M. – Universitatea de Stat din Moldova
 U.T.C. – Uniunea Tineretului Comunist

Alexandru AIOANEI

Vine frontul! Starea de spirit a populației din Basarabia, Bucovina și Nordul Moldovei în primele luni ale anului 1944¹

Al Doilea Război Mondial este un subiect marginalizat în istoriografia actuală, perioada comunistă „confiscând” în mare parte debaterile istoriografice și publice în ultimii ani. Este adevărat că avem astăzi la dispoziție o bibliografie serioasă care abordează cea mai mare conflație umană; cu toate acestea, rămân o serie de întrebări la care ne îndeamnă la reflecție: Cum s-a raportat populația din regiunile avute în vedere la desele schimbări politice și administrative? Cum s-au raportat locuitorii acestor teritorii la noile administrații, indiferent de culoarea acestora? Cum s-au comportat în contextul înaintării frontului spre vest, după episodul ocupației sovietice din iunie 1940 – iulie 1941? Prin urmare, ceea ce îmi propun astăzi este în primul rând re-aducerea subiectului în discuție, și în al doilea rând o analiză a stării de spirit a populației din Basarabia, Bucovina și Nordul Moldovei, așa cum se reflectă din documentele Siguranței.

¹ Comunicare susținută de domnul Alexandru Aioanei (Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Iași) în cadrul Conferinței Internaționale organizate de Centrul de Istorie și Civilizație Europeană al Academiei Române – Filiala Iași, în data de 30 octombrie 2015, cu tema „Consecințe ale celui de Al Doilea Război Mondial asupra spațiului românesc”.

Comunicarea reprezintă rezultatul unei cercetări desfășurate în cadrul proiectului P.O.S.D.R.U., „Minerva” pentru cercetarea doctorală și postdoctorală de elită.

În august 1943, linia frontului se afla la 750 de km de Nistru. La 1 decembrie, trupele sovietice s-au apropiat la doar 300 de km de acest râu, pentru ca la 10 ianuarie să ajungă la aproximativ 140 de km². În urma dezastrului Armatei a VIII-a germane la început de februarie 1944, când o mare parte a ei a fost încercuită și nimicită în bătălia de la Korsun, Grupul german de Armate Ucraina Sud și-a stabilit pozițiile defensive la sud de râul Dnepr. Lipsite de această linie de apărare, Grupul de Armate Sud condus de feldmareșalul Erich von Manstein și Armata a VI-a Germană condusă de generalul Kleist deveneau foarte vulnerabile în câmpiile întinse din interiorul și vestul Ucrainei³. La începutul lunii martie sovieticii au ocupat orașul Uman, avangarda Armatei Roșii atingând malul stâng al Nistrului și Bugului. Trupele Frontului 2 Ucrainean au reușit să intercepteze linia Lvov-Odesa, blocând astfel aprovizionarea germanilor. În paralel, Frontul 2 Ucrainean a străpuns frontul la Krivoi Rog și a deschis o breșă de înaintare spre Bug⁴. Comandamentul sovietic a cerut trupelor din Ucraina să continue ofensiva pe liniile strategice, în ciuda problemelor ridicate de ploile care au afectat foarte mult starea drumurilor. În ofensiva asupra malului drept al Niprului, care a durat de la 4 martie până la jumătatea lunii aprilie, Fronturile 1, 2, 3 și 4 Ucrainean au lansat mai mult de 5 atacuri succesive folosind toate cele șase armate de tancuri pe care le aveau la dispoziție. Planul general prevedea separarea Grupului German de Armate Centru din Bielorussia de Grupul German de Armate Sud din Ucraina și distrugerea lor, prin împingerea celor din urmă către Marea Neagră și Munții Carpați. Se urmărea eliberarea cu orice preț a Ucrainei de armatele germane⁵.

² Dinu C. Giurescu, *România în al Doilea Război Mondial (1939-1945)*, București, Editura ALL Educational, 1999, p. 187.

³ David M. Glantz, *Red Storm over the Balkans. The failed soviet invasion of Romania spring 1944*, University Press of Kansas, 2007, p. 4.

⁴ Klaus Schönher, *Luptele Whermachtului în România, 1944*, traducere Elena Matei, București, Editura Militară, 2004, p. 24-25.

⁵ David M. Glantz, *op. cit.* p. 5.

În această situație, la București încep să fie emise primele ordine în vederea evacuării părții de nord-est a țării. Programul acestei acțiuni a fost întocmit de Marele Stat Major și pus în aplicare sub supravegherea acestuia de autoritățile administrative locale. Planurile de evacuare au fost întocmite încă din toamna lui 1943. Acestea au fost întocmite ca ipoteză de război și purtau numele *Operațiunea 111 B.M.* pentru evacuarea Basarabiei, Bucovinei și Moldovei. Din presa vremii nu transpare nici o informație în legătură cu pregătirea sau declanșarea operațiunilor de evacuare din Moldova. Pentru a nu crea panică în rândurile populației, corespondența referitoare la acest subiect avea caracter „strict secret”⁶.

La 10 ianuarie, au fost înaintate prefecților și primarilor de orașe, organelor jandarmeriei și poliției locale din zonele evacuabile *Instrucțiunile nr. 4002*, completate ulterior cu *Instrucțiunile nr. 4600* la 4 februarie⁷. Ordinele emise anterior au fost completate cu un altul, 4700/1944 emis de Ministerul de Interne la 13 februarie. Primele instrucțiuni stabileau cadrul general al pregătirii evacuării. Se stipula clar că funcționarii și personalul tehnic care depindea de Ministerul de Interne urma a fi evacuat împreună cu familia. În același timp era stabilit cadrul implicării fiecărei instituții în parte sau modul cu urmau a fi evaluate materialele ce trebuiau evacuate⁸. Potrivit celor stipulate în ordinul 4700/1944, responsabil cu supravegherea evacuării a fost numit colonelul Gheorghe Mosiu. Formațiunea de lucru care i s-a pus în subordine a primit numele *Organizația Mosiu*. Această structură avea câte un ofițer delegat pe lângă prefecturile din județele vizate de evacuare și în zonele de destinație a evacuaților. Aceștia aveau obligativitatea de a verifica buna desfășurare a evacuării în privința mijloacelor de transport și a deplasărilor de populație și de a pune în acord planurile

⁶ Sergiu Neculai Balanovici, *Operația de evacuare din Moldova, 1944* (teză de doctorat), Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, 2003, p. 16.

⁷ *Ibidem*, p. 19.

⁸ S.J.A.N. Iași, fond Primăria Iași, dosar nr. 17/1944, ff. 206-210.

Respo structurilor locale cu cele militare⁹. Acesta nu avea dreptul să se implice în chestiunile tehnice, stabilirea listelor cu evacuați, a urgențelor, ordinea evacuării materialelor și personalului. Toate acestea rămăneau la latitudinea prefectului și primarului orașului reședință de județ¹⁰. Colonelul Mosiu era doar reprezentantul Statului Major, prefectii și primarii urmând a primi ordine direct de la Ministerul de Interne. Traseele de deplasare ale convoaielor cu populație, lungimea etapelor de parcurs, stabilirea locurilor de staționare și organizarea depozitelor de hrană reveneau în sarcina Marelui Stat Major¹¹.

La începutul lunii martie sovieticii au reluat ofensiva pe fronturile 1, 2 și 3 ucrainene. Mareșalul Jukov, comandant al Frontului 1 Ucrainean a înaintat pe direcția Sepetovka, Cernăuți, Vinița și Hotin. La 23 martie soldații Armatei Roșii au ocupat câteva capete de pod pe Nistru, iar șase zile mai târziu au intrat în Cernăuți, frontul stabilizându-se pe versanții Carpaților Orientali. Frontul 2 Ucrainean, comandat de mareșalul Konev și-a concentrat înaintarea pe direcțiile Uman-Botoșani și Kirovograd-Râbnița. La 18 martie sovieticii au forțat Nistrul pe la Moghilev și Râbnița. Apoi au continuat înaintarea și au ocupat pe rând orașele Rădăuți, Soroca (27 martie), Botoșani (7 aprilie), Bălți (15 aprilie). Sub presiunea ofensivei Frontului 3 Ucrainean, în sud, Grupul de Armate Petre Dumitrescu s-au retras pe Nistru după ce sovieticii au ocupat Odesa, la 10 aprilie 1944. Pe 17 aprilie frontul s-a stabilizat pe aliniamentul Gura Humorului-Târgu Neamț-Pășcani-Iași-Cornești-Orhei-cursul inferior al Nistrului¹².

În discursul său din noaptea de Anul Nou 1943, Ion Antonescu invoca spiritul de sacrificiu al românilor și rezistența pilduitoare în fața vitregiilor sorții. Conducătorul statului sublinia starea de liniște care

⁹ Sergiu Neculai-Balanovici, *op. cit.* p. 18.

¹⁰ S.J.A.N. Iași, fond Primăria Iași, dosar nr. 17/1944, f. 43.

¹¹ *Ibidem*, f. 44.

¹² Vasile Bârboi, Gheorghe Ioniță, Alesandru Duțu (coord), *Veteranii pe drumul onoarei și jertfei, 1941-1945*, București, Editura „Vasile Cârlova”, 1998, pp. 296-297.

exista în țară și relativa bunăstare de care se bucura populația, dat fiind că până la acea dată teritoriul țării nu a fost teatru de război¹³. Situația de pe front și evoluția ulterioară a lucrurilor aveau să-l contrazică. La sfârșitul anului 1943 și începutul anului 1944, în mediile sociale cu acces mai larg la mijloace de informare, din Basarabia, Bucovina și Moldova s-a instaurat o stare de agitație. Populația de la orașe, față de cea de la sate, unde informațiile ajungeau cu întârziere, a devenit tot mai agitată, având în vedere și experiența anilor 1940 și 1941, când coloanele cu evacuați erau frecvent atacate de grupuri de persoane care trăiau la limita supraviețuirii¹⁴.

La aflarea veștilor că înaintarea sovieticilor este de neoprit, iar transformarea teritoriului românesc în teatru de război nu este decât o chestiune de timp, populația din regiunile avute în vedere s-a raportat diferit în situația dată. Din cadrul populațiilor minoritare, ucrainenii care nu avuseseră o atitudine iredentistă căutau să se evacueze odată cu românii. Alții considerau că ocupația germană era un prim pas spre constituirea unui stat ucrainean. Un alt zvon, care circula printre ucrainenii, era acela al creerii unui stat austriac care să înglobeze Bucovina și Galiția. Totuși cea mai mare parte a acestora sperau că nemții vor rezista bolșevicilor. În ceea ce-i privește pe polonezi, aceștia erau consternați de insistența Moscovei de a nu recunoaște granițele statului polonez din 1939, dar sperau ca Anglia și Statele Unite să reziste presiunilor rusești. Realitatea arăta că polonezii din Cernăuți păreau a fi dispuși să-i accepte mai curând pe germani decât pe ruși. Minoritatea evreiască primea cu bucurie orice victorie sovietică pe front, cu toate acestea căutau orice soluție de a pleca în interiorul țării. Cei mai mulți încercau să plece ca însoțitori de transport și rămăneau în țară cu această ocazie¹⁵. Evident, cei mai mulți își doreau înfrângerea Germaniei și evacuarea în București sau în alte zone din Regat, unde, spuneau ei,

¹³ Dinu C. Giurescu, *op. cit.*, p. 185.

¹⁴ Veaceslav Stăvilă, *op. cit.*, p. 164.

¹⁵ A.C.N.S.A.S., fond Documentar, dosar nr. 11.594, ff. 75-76.

aveau mai multe libertăți¹⁶.

În primul rând, victoriile sovietice în serie au dus la o creștere a propagandei defetiste. În aproape toate rapoartele lor, ofițerii Siguranței semnalau faptul că în anumite cercuri se exagera superioritatea militară sovietică și se denigra imaginea României¹⁷. Cele mai vulnerabile categorii sociale în fața ofensivei propagandistice erau muncitorii care locuiau în periferiile și suburbiile orașelor, țăranii fără proprietăți agricole sau foștii funcționari din perioada ocupației sovietice¹⁸. De altfel, aceste persoane mai mult sau mai puțin intenționat au devenit la rândul lor purtătoare de mesaj, colportând ideile propagandei sovietice. Acest lucru a luat amploare și pe fondul reactivării celulelor comuniste. Siguranța a semnalat Bucureștiului arestarea lui Iosif Bardotzi, ungur de origine evreiască, liderul unei mișcări comuniste în județele Chișinău și Orhei. Acesta deținea o mașină de scris și trei șapirografe cu care multiplica manifeste antiromânești. În plus, s-ar fi ocupat și de pregătirea unor persoane pentru acte de sabotaj în spatele frontului, astfel încât să îngreuneze retragerea trupelor germano-române¹⁹.

La Iași, în luna ianuarie 1944 populația privea cu încredere dar și cu îngrijorare contraofensiva germană în sectoarele Berdicev și Uman. Evoluția războiului era urmărită cu mare atenție, iar perioadele de acalmie generau mai mult o stare de neliniște și agitație, pe motiv că nu erau altceva decât liniștea dinaintea furtunii. Autoritățile au depus un efort considerabil pentru a combate „cascada svonurilor”, „avalanșa minciunilor”, chiar și pe „Domnul General Svon”. Decizia de evacuare a unor bunuri ușor transportabile, de către populația din păturile de sus a societății a creat o stare de nemulțumire în rândurile celorlalte categorii sociale. În plus, muncitorii comentau despre mitul invincibilității armatei germane și lipsa sa de fundament. În încercarea de a tempera pe cât posibil starea de alarmare, autoritățile au dispus o se-

¹⁶ *Ibidem*, f. 174.

¹⁷ *Ibidem*, f. 60.

¹⁸ *Ibidem*, f. 62.

¹⁹ *Ibidem*, f. 63.

rie de măsuri, care ulterior vor îngreuna efortul de evacuare. Astfel a fost decisă reluarea cursurilor în școli, unele instituții au primit ordin să despacheteze tot ce au împachetat pentru refugiu, altele au primit ordin să-și continue activitatea cu mijloace mai reduse, doar universităților și bibliotecii universitare li s-a permis să-și continue activitățile în vederea evacuării²⁰.

Ofițerii din Iași și-au pierdut orice entuziasm de a mai participa pe front. Motivul era că orice încercare de rezistență era sortită eșecului din cauza superiorității tehnice a sovieticilor. Soldații întorși de pe front contribuiau la menținerea acestei stări de demoralizare. Ei acuzau lipsa tehnicii, aprovizionarea, mizeria și lipsa unei asistențe medicale adecvate. Greutățile pe care le întâmpină soldații la întoarcerea acasă, criza alimentară, atitudinea autorităților, nu fac decât să scadă și mai mult moralul în rândul militarilor²¹. De asemenea, militarii sosiți în permisie sau în concediu, precum și cei concentrați la unitățile din Iași confirmau informațiile privind lipsa armamentului și a tehnicii, fapt care slăbea încrederea populației în capacitatea de luptă a armatei²².

În rândurile muncitorilor starea de spirit era diferită în funcție de starea socio-economică a fiecărei familii. În general autoritățile au constatat o schimbare de optică, muncitorii îndreptându-și atenția cu precădere asupra evoluției războiului și uitând de revendicările lor uzuale precum creșterea salariului sau îmbunătățirea condițiilor de muncă. Pătura săracă a muncitorimii se raporta cu o oarecare indiferență la ideea înaintării frontului, susținând că: „și aici și la ruși, tot aceiași muncă vor trebui să presteze”. În rândurile muncitorilor a căror stare materială era mai bună, exista și o stare de îngrijorare mai puternică, aceștia depunând eforturi considerabile pentru a-și pune la adăpost bunurile. Exista și un grup de susținători ai ideilor comuniste, care așteptau sosirea sovieticilor și răsturnarea realităților socio-economice

²⁰ A.C.N.S.A.S., fond Documentar, dosar nr. 4.284, ff. 316-317.

²¹ *Ibidem*, ff. 318-319.

²² *Ibidem*, f. 346.

Respectiv în favoarea lor²³, și cărți

Lipsa unor atacuri germane de mare amploare, precum și cedările succesive de teren în fața sovieticilor a făcut ca populația din Moldova să-și piardă încrederea în potențialul de luptă german și să privească cu neîncredere comunicatele oficiale ale Reich-ului. Românii acordau mai mare încredere posturilor de radio străine, pentru că ceea ce anunța Radio Londra, era confirmat la două sau trei zile de posturile germane. La începutul anului 1944 doar familiile cu o stare materială bună sau cei care aveau rude în alte zone ale țării plecau în refugiu. Există și temerea de a nu pierde din obiecte, mai ales că furtul din colete pe căile ferate era un fapt la ordinea zilei²⁴.

Odată cu apropierea frontului, apariția trupelor de partizani era iminentă. De altfel, Gheorghe Alexianu, guvernatorul Transnistriei atrăgea atenția în ședința Consiliului de Miniștri din 26 ianuarie 1944, că în stânga Nistrului, trupele de partizani devin tot mai numeroase și îngreunează prin acțiunile lor administrația românească²⁵. Prezența partizanilor a fost semnalată și în județele din nord, Hotin și Cernăuți, fapt care a neliniștit și mai mult populația. Și în județul Soroca au fost descoperite două grupe de partizani, una condusă de un anume Gumenii și alta de un elev, pe numele său Bulat Gheorghe. Aceste organizații încercau să ia legătura cu parașutiștii sovietici lansați în teritoriile românești, care au devenit o prezență aproape constantă²⁶. Teama populației față de aceste grupuri i-a făcut pe unii locuitori să participe efectiv la capturarea partizanilor²⁷. De altfel, pe fondul înrăutățirii situației frontului, administrația civilă a Transnistriei a fost înlocuită cu una militară. La 1 februarie 1944, generalul Gheorghe Potopeanu i-a

²³ *Ibidem*, f. 321.

²⁴ *Ibidem*, ff. 343-344.

²⁵ Marcel-Dumitru Ciucă, *Stenogramele Ședințelor Consiliului de Miniștri, Guvernarea Antonescu*, vol. X, București, Arhivele Naționale ale României, 2017, pp. 34-35.

²⁶ A.C.N.S.A.S., Fond Documentar, dosar nr. 11.594, f. 173.

²⁷ *Ibidem*, ff. 144-145.

luat locul lui Gheorghe Alexianu în funcția de guvernator al teritoriului de la est de Nistru²⁸.

Accesul la mijloace de informare a influențat decisiv comportamentul populației pe fondul apropierii liniei frontului. Acest lucru reiese clar din rapoartele ofițerilor Siguranței, atunci când fac conexiuni între oscilarea stării de alarmare a populației și evoluția războiului. Apropierea liniei frontului de zona Kiev-Jitomir a dus la o escaladare a tensiunilor sociale în luna decembrie a anului 1943. Ocuparea orașului Jitomir de către sovietici și relativa stabilizare a frontului a adus o perioadă de liniște în rândul populației, mai ales în timpul sărbătorilor. Însă, reluarea ofensivei chiar în ajunul Anului Nou, a generat un nou val de îngrijorare în primele zile ale lunii ianuarie 1944²⁹. În condițiile în care presa românească era supusă cenzurii, posturile străine de radio rămăneau principalele surse de informații. Pentru cea mai mare parte a populației din regiunile avute în vedere, informația de la Radio Londra și Radio Moscova, potrivit căreia Armata Roșie ajunsese la 120 de km de Nistru era o confirmare a faptului că o invazie sovietică era inevitabilă. În general, organele de presă ale adversarilor aveau mai mare trecere în rândurile populației. Informațiile provenite din surse britanice sau sovietice îi făceau pe localnicii din Moldova să comenteze faptul că stabilirea frontului pe linia Carpaților era un lucru iminent³⁰. La finalul lunii februarie, ofițerii Siguranței raportau că populația Basarabiei, în contextul pierderii orașului Krivoirog, și-a pierdut încrederea în armata și tactica defensivă germană³¹. Acest lucru a generat o stare de debusolare și i-a făcut pe mulți dintre cei care dețineau resursele necesare, să caute mijloace pentru a pleca în interiorul țării³². Generalul

²⁸ Andreas Hillgruber, *Hitler, Regele Carol și Mareșalul Antonescu. Relații româno-germane (1938-1944)*, ed. a II-a, trad. Maria Alexe, București, Editura Humanitas, 2007, p. 349.

²⁹ A.C.N.S.A.S., fond Documentar, dosar nr. 11.594, f. 108.

³⁰ Idem, dosar nr. 4.284, f. 359.

³¹ Idem, dosar nr. 11.594, f. 170.

³² *Ibidem*, f. 58.

Dragalina, vorbind în ședința Consiliului de Miniștri din 27 ianuarie 1944, susținea că în Bucovina au fost patru momente majore de panică, atunci când sovieticii au ocupat pe rând orașele Kiev, Berdiansk, Berdiacev și când au atins linia Bugului: „De fiecare dată bucovinenii puneau centimetrul pe hartă și făceau socoteala câți kilometru mai sunt din locul în care a ajuns frontul până la noi”, a susținut acesta³³.

În mediul rural țărani erau nemulțumiți în primul rând de rechizițiile operate de autorități. Totuși ei sperau ca atelajele și caii să le fie înapoiți în luna martie pentru a avea mijloacele necesare derulării lucrărilor agricole. Marii proprietari de terenuri priveau cu îngrijorare înaintarea sovieticilor deoarece își vedeau amenințate proprietățile agricole precum și produsele din depozite pe care nu le puteau vinde. Acesta este și motivul pentru care stăteau în expectativă dacă să înceapă sau nu lucrările agricole de primăvară, care impuneau investiții financiare serioase³⁴.

În acest mediu confuz și tensionat, ceea ce a marcat profund starea de spirit a populației au fost anumite decizii ale statului român, precum și comportamentul unor funcționari. Strămutarea familiilor jandarmilor și a altor categorii de funcționari, instituirea autorizațiilor pe C.F.R., măsurile preventive pentru evacuarea unor instituții, au confirmat temerile populației legate de ofensiva sovietică și au cultivat starea de neliniște³⁵. De exemplu la Rădăuți, populația, după ce a văzut faptul că magistrații, șefii poliției și ai jandarmeriei și chiar prefectul și-au evacuat bunurile și familiile, au năvălit în depozitele de chereștea, de unde au luat toată scândura și au început să confecționeze lăzi³⁶. La Botoșani, același comportament al funcționarilor a indus populației sentimentul că este abandonată. Primarul le-a spus locuitorilor că își pot muta familiile din nordul țării, acest lucru fiind interpretat ca un

³³ *Stenogramele Ședințelor Consiliului de Miniștri, Guvernarea Antonescu*, vol. X, p. 77.

³⁴ A.C.N.S.A.S., fond Documentar, dosar nr. 4.284, f. 352.

³⁵ Idem, dosar nr. 11.594, f. 58.

³⁶ *Ibidem*, f. 73.

ordin, ceea ce a generat o stare de panică în oraș³⁷. În fapt, atât generalul Dragalina, guvernatorul Bucovinei, cât și generalul O. Stavrat, guvernatorul Basarabiei, au susținut în consiliul de miniștri că în general în rândul funcționarilor a predominat o stare de liniște până în momentul în care au început să vină ordine telefonice de la București în vederea evacuării, moment în care s-a creat panică³⁸.

În acest context, decizia Bucureștilor de a interzice evacuarea populației și a unor categorii profesionale, precum preoții sau învățătorii, nu a făcut decât să escaladeze tensiunile. Generalul Dragalina a propus evacuarea a 100.000 de persoane din Bucovina, din care 13.000 doar funcționari. Ion Antonescu s-a opus, susținând faptul că doar funcționarii înalți și tinerii trebuie aduși în țară pentru a nu fi folosiți în armată de sovietici. Cât despre populație, preoți și învățători, conducătorul statului considera că trebuie convinși prin propagandă să rămână pe loc pentru a menține „elementul românesc și conștiința națională”³⁹. Generalul a replicat că acest ordin va avea dificultăți în a fi aplicat și nu știe în ce măsură va reuși să facă acest lucru⁴⁰. Această decizie a fost primită cu dezaprobare de populație și nu a făcut decât să crească gradul de confuzie. La Iași, ziariștii locali comentau decizia guvernului, care, spuneau ei, în cazul organizării unui referendum de către ruși privind crearea unui stat moldovenesc, ar face ca o mare parte a populației să fie favorabilă acestui scenariu. În rândurile preoților și învățătorilor, ordinul ca aceste categorii socio-profesionale să rămână pe loc, sub ocupație rusă, era perceput ca o condamnare la moarte⁴¹.

Potrivit unui raport pe luna februarie a rezidenței Cernăuți, populația considera că România urmărește o schimbarea a politicii externe, din moment ce nu a organizat o evacuare strategică în fața armelor, „altfel nu și-ar permite să-și abandoneze populația, preoții și învățăto-

³⁷ *Ibidem*, f. 142.

³⁸ Marcel-Dumitru Ciucă, *op. cit.*, pp. 77, 89.

³⁹ *Ibidem*, pp. 63-65.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 66.

⁴¹ A.C.N.S.A.S., fond Documentar, dosar nr. 4.284, f. 361.